

IDEJA (IDEJE) NACIONALNE FILOZOFIJE I NJEZINO (NJIHOVO) OZBILJENJE

IVAN ČEHOK

*(Filozofski fakultet – Pedagoške
znanosti, Zagreb)*

UDK 1(091)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 10. XII. 1994.

Uvod

Govoriti o hrvatskoj filozofiji danas nam je samorazumljivo ili barem nije prijeporno u onoj mjeri u kojoj je to slučaj s razvijanjem ideje ili pak ideja nacionalne filozofije. No te dvije činjenice nisu protuslovne jer ni načela ovih dvaju vidika razumijevanja vlastite tradicije nisu istovjetna. Skoro su sva istraživanja povijesti hrvatske filozofije problemski usmjerena većinom na misao pojedinih filozofa ili, uvjetno uzevši, razdoblja. Ideja je pak filozofije vidik cjeline, bez obzira na to kako se ona uobličava iz pojedinačnosti i posebnosti.

Ono što se možda može učiniti protuslovnim jest naše vlastito stajalište – istraživanja tradicije obuhvaćena su pojedinačnim monografijama, zbornicima, savjetovanjima, člancima u časopisima, dok se historijski smisao ostvaruje povezivanjem takvih odsječaka u razvojne nizove, i to tako da je ideja jedinstvene povijesti zajamčena već time što je uopće moguće govoriti o neprekinutosti svijesti o opstojnosti tradicije.¹ Drugim riječima, skrajnja se točka čitava procesa, ujedno i točka motrišta, proteže u čitavu povijesnu crtu, te tako i u cjelinu. Točka s koje se osvrćemo jamac je povezivanja svih točaka u neprekidnost, upravo pod dojmom ponovnog povijesnog prisjećanja.²

¹ Mislim da na takvu neprekidnost misli Krstić ističući da se filozofija nadovezuje na pismenost uopće, a vezana je i uz prosvjetni rad, usp. »Počeci filozofije u Hrvatskoj«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2/1975, Zagreb, str. 14.

² Marković govori, štoviše, o oživljavanju duha prenošenjem misli naših filozofa, govori o »nam danas, dočim iz nova počimamo filozofijsku radnju hrvatskoga naroda«, zaključujući da prekovele-

Ipak, dovoljno smo promišljeni ili barem opomenuti neuspjesima jednostranog linearnog tumačenja povijesti, da najprije ne bismo pokušali osvijestiti svoje vlastito stajalište. Ono, doduše, pruža povijesni pregled, ali je ipak događajno, stvarno post festum, što ne znači da nije legitimno jer smo i mi sastavni dio čitava procesa. Ističem to stoga što mislim da je iz metodičkih razloga potrebno izdvojiti upravo naše stajalište da bismo se ograničili u svojoj nadmoćnoj povijesnoj svijesti.

Vjerujem da je dovoljan dokaz tvrdnje o *projekciji smisla u niz pojedinačnih događaja* sama činjenica da su teorijska nastojanja oko objašnjenja ideje nacionalne filozofije, za kojima je uostalom slijedilo i njezino proučavanje, nastajala u onim povijesnim trenucima koje danas smatramo prijelomnim za naš narod. To su doba kada je trebalo različite, pa i oprečne perspektive prošlih, ali i sadašnjih zbivanja izoštriti u jasan i na jednu jedinstvenu cjelinu usmjeren pogled. No taj povezujući, sinoptički pogled ugođen je upravo po mjeri jačine konkretnih društvenih i kulturnih zbivanja, što valja posebno istaknuti. Štoviše, sami su idejni pokretači bili svjesni te činjenice.³

Stoga se ideja nacionalne filozofije ogledava, s jedne strane, u duhovnoj neprekidnosti prenošenja i međusobnog prožimanja mišljenja – to je njezin uži smisao, te, s druge strane, u vremenski i prostorno neprekinutom slijedu pojedinih odsječaka zbiljnosti – to je njezin širi smisao. Govoreći pomalo platonički – ideja oslikava samu sebe, ali i odgovara nečemu stvarnome. Duhovna povijest nije kao uređena cjelina vjerno preslikavanje stvarne povijesti, ali ni jedna ni druga zbog toga ne smiju izgubiti na važnosti. Po mojemu mišljenju, što je moguće dokazati već na samoj činjeničnoj razini, prijeko je potrebno sada konačno uvidjeti ne samo odgovaraju li našoj duhovnoj povijesti znanstvene postavke, životopisni podaci, životni habitus itd. naših filozofa, već odgovara li uopće ideja naše filozofske povijesti onome što njome ogledavamo, jer je to pitanje na koje odgovaramo mi sami kada pokušavamo paralelno pratiti duhovnu i stvarnu povijest.

Prije nego pogledamo samu činjeničnu razinu, valja podsjetiti da, uvjetno rečeno, postoje tri prevladavajuće ideje povijesti filozofije: Hegelova – razvoj ideje kao samorazvoj svjetskog duha do konačne samospoznaje (posredovano dijalektičkim zakonima), Hartmannova predodžba nezaključenih i nezaključih

---

bitski filozofi »dosada kao da ni nepostoje za nas; pridobijmo ih za nas«, te potičući da njihovim djelima na stranom jeziku podamo »nov, narodni glas« (F. Marković, »Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.«, *Prilozi...* 1–2/1975, Zagreb, 272. On je posve svjestan da je upravo naša zadaća oživljavati i povezivati povijesne činjenice.

³ Marković, primjerice, svoj govor izriče u času ponovne obnove Sveučilišta, Zimmermann svoje djelo izdaje povodom obljetnice Matice hrvatske, u doba najveće opasnosti za ionako neznatnu samostalnost i sigurnost hrvatskog naroda (1929), a Bazala svoj rad izričito o »ideji nacionalne filozofije« (1938) nakon što postavke izlaganja »O jugoslavenskoj misli« (1936) nisu naišle na plodno tlo.

vih disciplinarnih tradicija na čijemu kraju stoje tzv. problemski ostaci, te na posljetku, jedna izvedena iz *Corpusa Aristotelicuma* – kombinacija problemskog i povijesnog pregleda. Ja ću ukratko obilježiti potonju, zbog toga što ona sadrži najviše korisnih uputa za nacionalnu filozofiju. Aristotel najprije navodi probleme, primjerice u *Metafizici* knjiga A: *he hule* ili *to stoiheion*, zatim objašnjava problem uzimajući ezoterička mišljenja, služeći se poviješću grčke filozofije da bi razložio i obrazložio vlastitu. Drugo je pitanje pritom misli li on da je njegova filozofija krug krugova, apsolutni završetak dosegnut prevladavanjem i preuzimanjem prijašnjih mnijenja.

Promislimo li bolje, onda je jasno da Aristotel zapravo preuzima mišljenja svojih sunarodnjaka, koristeći se pojmovljem upisanim u zajednički jezični fondus, te tako piše prvu povijest filozofije doduše ne prema ideji nacionalne, već »svjetske« filozofije. Ipak, ističem tu činjenicu jer je bjelodano da on i ne smatra potrebnim objašnjavati načelo i svrhu povezivanja različitih mišljenja u jedinstvenu cjelinu – naime ona je već u jeziku kao takva oblikovana, a iz kolektivnoga pamćenja osviještena. Ostavljam otvorenim analogiju s hrvatskim filozofskim jezikom ili diskursom, odnosno s problemom preuzimanja i tumačenja pojmova kojim danas nastavljam filozofsko djelo naših prethodnika.⁴

Ono, međutim, na što nas takva nerazložena ideja filozofije može uputiti valja protumačiti iz Aristotelovih praktičkofilozofskih spisa: ovdje on ideju pojedinih i posebnih mnijenja točno vezanih za predmet ne razmatra povijesno u smislu njihova povezivanja i isticanja neprekinutosti mišljenja, već nalazi jezično oblikovana i zbiljski referentna rješenja problema koristeći ih kao upute, prijedloge, pomoćne dokaze itd. Ovdje u žarištu rasprave nije cjelina povezanih postaja u razvoju filozofije, već upravo mjesto – topos – sa svojim referentnim i značenjskim okružjem. Ovdje je filozofija topička, ezoterička i egzoterička – ona ne može izaći iz postojeće političke, vremenski i prostorno, da ne velim povijesno, određene zajednice, ali nužno ulazi u duhovnu, jezično oblikovanu cjelinu zbivanja. Ne ulazi sirova tvar u filozofsko promišljanje (premda se hermeneutički koristi) jer nije oblikovana, niti pak filozofija oblikuje sama svoju neprekidnost, već baštinjenjem problemskih ostataka kao predmetnih ostataka. Aristotel se ovdje najoštrije sukobljava s Platonom ne zbog toga što je to njemu problemski ostatak, već stoga što on nije nadomjestio predmetni nedostatak – naime nije ozbiljen blaženi život (*bios eudaimon*) u političkoj zajednici.⁵ Ogledi o pojmovima i postavkama postaju vidici istraživanja onoga što je opojmljeno

⁴ Možda je uobličenosť kulture u jeziku najznačajnije naslutio P. Vuk-Pavlović, i to upravo u kontekstu jezične i misaone višeznačnosti: »Istina nije skrivena, koliko god i ne bilo gdje kad doprijeti do nje, ali riječi su mnogoznačne i uporaba im je raznolika i nejednako pronicljiva. Tu nailazi nastojanje oko razumijevanja na nepremostive teškoće«, *O smislu filozofije*, Zagreb, 1969, 18.

⁵ Na takvo tumačenje upućuje, primjerice, prvi dio djela G. Bienna *Die Grundlegung der politischen Philosophie bei Aristoteles*, München, 1985.

i u mišljenju postavljeno, naime sama zbilja političke zajednice. Na kraju, ako mogu parafrazirati Aristotela, praktična je filozofija najvrednija proučavanja jer ona čovjeku određenome kao političkome biću naznačuje način života u zajednici; danas je pak povijesno shvaćenom političkome biću pri čemu se pod *politicumom prima facie* razumije narodna, povijesno potvrđena zajednica, upravo povijest nacionalne filozofije ujedno kao filozofija povijesne i društvene zbiljnosti nekog naroda najvrednija proučavanja. Osim historiografskog vida ona mora obuhvatiti i hermeneutičko tumačenje, prosuđivanje i usmjeravanje života u zajednici. Ako se ova dva vidika ne povežu, već ostanu neizrečene pretpostavke jedan drugome, onda nam se sav trud iscrpljuje u ideji povijesti filozofije kao instrumenta dokazivanja povijesno potvrđene političke i nacionalne osobitosti (što danas više nije potrebno posebno dokazivati), odnosno s nejedinstvenog filozofskog i svjetonazorskog stajališta prosuđenoj povijesti političke zajednice (što naprosto završuje u njezinoj ideologizaciji). Pravo je pitanje na kraju: možemo li govoriti o nadovezivanju promišljanja vlastite povijesne opstojnosti, štoviše suvremenog hrvatskog društva koje je njome zajamčeno, ali također zajamčuje i njezino istraživanje, imamo li na umu da je upravo *hypolepsis* način dolaženja do objašnjenja takvih činjenica. Za takvo pak što nije dovoljno samo pronaći podatke, dakle historiografski dokumentirati, već je nužno pokazati kako se u jeziku, ophodnome i znanstvenome, nahodi pojmovlje kao izraz za predmetnu zbiljnost, kako se ono prenosi i čuva u svijesti. Možemo li danas kada govorimo o 'dobru' zajednice iskoristiti ezoteričke podatke, jasno odrediti mnoštvo pojmova vezanih uz traženi, te tako steći barem ocrt predmeta kojim se bavimo – jednim vidom hrvatske povijesti. Ovdje se, dakle, moramo koristiti zajedničkim ili općim mjestima – *topoi* ili *loci communes*. Za nas ne postoje samo imena i njihov »index rerum«, već također i mnoštvo izvorno filozofskih pojmova kojima značenja valja potražiti u jezičnoj zajednici.

Vratimo se sada opet na postojeće ideje nacionalne filozofije da bismo pokazali kako su sve one uzimale u obzir ove činjenice, koristeći se njima ovisno već o smjeru u kojem su se svršno uputile. Obuhvatimo li ih u sustavnome vidu, onda je moguće reći da postoji nekoliko ideja, uz Markovićevu početnu, najavnu i programsku uputu o mogućem smjeru promišljanja. To je, prije svega, kulturno-filozofski utemeljeno proučavanje sadržano u radovima S. Zimmermanna (napose *Filozofija u Hrvatskoj kroz tisuću godina – zastupana po svećeničkom staležu*), zatim, kao oprečno, premda ne izričito oprečno, karakterološko stajalište V. Dvornikovića (napose u djelu *Karakterologija Jugoslavena*), te volontarističko-aktivističko gledište A. Bazale koje unekoliko otvara mogućnost uspoređivanja prvih ideja (napose u djelima *Filozofijska težnja u duhovnome životu Hrvatske – od pada apsolutizma ovamo i O jugoslavenskoj misli*).

Zanimljivo je da se i Zimmermann i Bazala pozivaju na F. Markovića, na njegov rektorski govor u kojemu prikazuje ukratko život i djela znamenitih filozofa. Oba su nastavila proučavati filozofiju u Hrvata upravo prema pro-

gramskim silnicama Markovićeve govora, ali su uvidjeli i potrebe vremena, usmjerujući se kasnije na hrvatsku kulturu (Zimmermann),⁶ odnosno na hrvatsku prosvjetu (Bazala).⁷ Dvorniković je pak također najavio utemeljenje izvornoga, »našega« sustava filozofije, ali je, nakon dugog niza godina stanke, čitav projekt preoblikovao u karakterološko-tipološko razmatranje narodne osobnosti kako se ona očituje u svim oblicima svijesti, dakle ne samo u filozofiji.⁸ No podimo redom, vremenskim.

Zimmermannova »povijesnica« i »konkretna struja života«

Za obljetnički zbor Matice hrvatske Zimmermann je napisao kratki pregled razvitka hrvatske filozofije. Knjižica je objavljena 1929. godine. U središtu je interesa djelovanje mnogih svećeničkih redova, napose u školsko-prosvjetnome vidu. Zimmermann većinom nabraja samo imena i glavna djela poznatijih filozofa, a smisao njegova pregleda naznačen je već na početku spisa: »Kad je uistinu tako, da je filozofijsko umovanje po osnovnoj svojoj tendenciji metafizičko, sasvim je razumljivo, da je genetički povezano s religijskim elementima.«⁹ Onoga trenutka kad su pokršteni započinje *eo ipso* i filozofsko mišljenje u Hrvata, koje se po njegovu mišljenju bjelodano uklapa u dugotrajni europski latinitet. To za njega nije sporno, čak smatra da je to inače neosporna činjenica. Sporna su međutim nastojanja da se u tome povijesnom času čitav taj razvitak prikaže kao mislena tama i obmana, dakle da se usporednost procesa vjerskog i filozofskog djelovanja proglašava oštećivanjem pa i poricanjem potonjeg. Zimmermann naime točno uviđa da je neosporna povijesna činjenica postala prijepornom upravo zbog onoga o čemu sam na početku govorio – zbog nametanja vlastita stajališta svim pojedinim stajalištima u razvojnome nizu. Čak se ne preza ni od toga da se Boškovića omalovaži zbog njegova religioznog uvjerenja, tako da se u tome vidi nedostatak njegove misli.¹⁰ Stoga on smatra jednako tako potrebnim, ako ne i još potrebnijim, progovoriti o suvremenicima i, nadalje, prosuditi osnovne znanstvene pojmove toga vremena. Valja se nadovezati na misli, ali ovdje, »u konkretnoj struji života«, kako to često Zimmermann kaže, jer se ovdje gradi motrište za prosuđivanje prošlih događaja i predviđanje budućih.

⁶ Riječ je o djelima *Kriza kulture i Smisao života*.

⁷ Riječ je o Bazalinih koncepcijama pučke prosvjete u djelu *O ideji prosvjete*.

⁸ Dvornikovićevo djelo prikazuje B. Despot u monografiji *Filozofiranje Vladimira Dvornikovića*, Zagreb, 1975.

⁹ Zimmermann, *Filozofija u Hrvatskoj, zastupana po svećeničkom staležu*, Zagreb, 1929, 1.

¹⁰ Usp. njegov članak »Boškovićeve filozofski nazor o svijetu«, *Hrvatska smotra* 5–6/1937, 270 i dalje.

On čini dvije stvari: ne propušta ni jednu priliku za kritiku, polemiku, recenziju i druge oblike sučeljavanja s mišljenjima drugih, ali također razmatra u kolikoj su mjeri njihove pa i njegove vlastite misli u odnosu s konkretnim društvenopovijesnim zbivanjima toga doba u Hrvatskoj i Europi općenito.¹¹ Nije čudno da njegove historiografske rasprave nalaze potporu u filozofiji kulture, koja je usredotočena na hermeneutičko istraživanje pojava u hrvatskome i europskome društvu, pod gorkim dojmom rata i ratnih političkih igara.

On je uvidio da sve bitnije razlike što uzrokuju sukobe mišljenja potječu od nerazjašnjenih pojmova koji se najglasnije izvikuju u znanstvenim, a najčešće ideološkim ili političkim sporovima, što je posljedica njihova izdvajanja iz izvornog filozofskog konteksta. No upravo je zadaća filozofije kulture da predmetne činjenice i njihove izraze pojedinačno evidentira, potraži njihov korijen i zatim prosudi. Riječ je o tome da ona »konkretno osvjetljuje sve pojedinosti, kako bismo induktivnim putem stekli uporište za izpravno prosuđivanje životne cjeline.«¹² Metodički postupak ne tiče se samo povijesnog sabiranja pojedinačnog u opće kao cjelinu, već i konkretnih događaja koji uvijek nastupaju kao pojedinačni predmeti i predmeti pojedinca: »Kritički promatralac našeg doba morat će biti sposoban stupiti pred stvarnost u namjeri, da ustanovi svaki detalj, koji dolazi u obzir za razumijevanje cjeline...«¹³ U tome je smislu najprije nužno svaki pojam kojim se služimo u znanstvenom pa i ophodnome jeziku vratiti u njegov izvorni kontekst, pratiti povijest njegova prenošenja, tumačenja, da bi se potom mogao obuhvatiti u onoj širini koju njegova trenutna uporaba doseže. Da bi se pak to uopće moglo učiniti, prije je potrebno odrediti sam pojam nacionalne kulture, dakle područje tumačenja i razumijevanja vlastitog opstanka. Samo ćemo u tome slučaju ispravno pristupiti i onim pojedinačnim vidicima povijesnokulturne baštine koji su u najužoj svezi s filozofskom i prosvjetnom djelatnošću.

Smatrajući da je izvor kulturnog opstanka naroda 'povjesnica' (kao što je izvor individualnog opstanka jastva sjećanje), razumljena kao objektiviranje duhovnih vrednota, Zimmermann pokušava pronaći one vrednote koje su »žive« u sjećanju, naime, ne one koje su proglašene, ali nisu ozbiljene, već upravo one po kojima se sada tumači i usmjeruje narodna kultura: »Mi doista možemo u svjetlu poviesti (a ne romantike i propagande) definirati hrvatsko biće pograničnim nosiocem zapadnjačke kulture, ali da to ne bude pojam-spužva, treba uočiti i sadašnju etičku sposobnost toga bića, ne tek njegovu sposobnost

¹¹ O Zimmermannovu mjestu u povijesti hrvatske filozofije govori moje djelo *Filozofija Stjepana Zimmermanna*, Zagreb, 1993.

¹² Zimmermann, *Kriza kulture*, Zagreb, 1943, 106.

¹³ Isto, 105.

poviestnog sjećanja«. ¹⁴ Štoviše, kako se vidi iz cjeline njegovih kulturno filozofskih rasprava, Zimmermann ističe da su samo načela predmet kojim se prosuđuje, ali i koji se prosuđuje, tako da čitav povijesni opstanak neke zajednice, čak i ako je u prošlosti imala dovoljno velikih i časnih imena (ovdje se on ponosi Dragišićevim humanizmom, Boškovićevom učenošću, Bauerovim prosvjetno-političkim načelima), ovisi o tome kako ćemo njihove ideje danas promišljati i ozbiljavati. Drugim riječima, istraživanje nacionalne baštine samo je prvi, doduše temeljni, kamen proučavanja vlastite kulture *hic et nunc*.

Bazalina ideja: između težnji i stava

Već je u svojoj *Povijesti filozofije* Bazala sa žalošću ustvrdio da nije uspio napisati povijest slavenske filozofije u sklopu koje bi se našla i hrvatska nacionalna misao. On je, međutim, ubrzo uvidio da za njezino proučavanje valja steći jasnu ideju o samome predmetu i metodama koje će se koristiti. Stoga je 1938. objelodanio djelo *O ideji nacionalne filozofije*¹⁵. Prvo određuje narod kao »prirodno kulturni krug društveni«, što zvuči kao oksimoron, prisjetimo li se da tadašnja filozofija, poučena novokantovskom filozofijom kulture, smatra oprečnim pojmove prirode i društva (kulture). No Bazala rabi ovu sintagmu upravo stoga što želi pokazati da sva očitovanja što potječu iz toga kruga nisu samo od značenja kao historijski slijed različitih mišljenja, uvjerenja, predodžaba (što je kulturni smisao) već ponajprije kao očitovanje života čovjeka u krugu njegove prirodnosti – narodne zajednice. Ona je njegov racionalni okvir (preko jezikom posredovane misli), ali i »doživljajna zazbiljnost« (predmetnost na koju je usmjerena osjećajnost i doživljajnost). Prva će pretegnuti samo zbog toga što jezik na univerzalan način iskazuje sadržaj narodne duševnosti (jezična područja pojedine njegove dijelove). Premda se dakle zajednica ostvaruje kao duševnost u dinamičkoj svezi raznih »ja« kao nositelja voljnog djelovanja i njegove nadgradnje u filozofiji kao »konstrukciji cjeline i formiranju bitka«¹⁶, tek će njihovo međusobno društveno općenje pomoću znakova označiti konačnu izgradnju narodne zajednice. Ovdje pojedinačno »ja« prelazi u »mi« (ovdje me Bazaline ideje podsjećaju na Buberove), zajedništvo koje označuje »skupnu svijest, skupnu volju i skupni duh«¹⁷. Da se poslužim drugim Bazalnim pojmovima: ovdje se energija egzistencijalno pojedinačnog »ja« kao doživljajno-mislećeg jedinstva pretapa u dodiru s drugim »ja« u sinergičko jedinstvo (sintagma koju će kasnije

¹⁴ Isto, 101.

¹⁵ O različitim vidicima Bazalina filozofskog djela i djelovanja raspravljaju radovi sa istominog savjetovanja. Usp. *Prilozi...* 1–2/1988, Zagreb, 87–179.

¹⁶ Bazala, *O ideji nacionalne filozofije*, Zagreb, 1938, 59.

¹⁷ Isto, 43.

koristiti i P. Vuk-Pavlović). Stoga, zaključno, nacionalnoj je filozofiji zadaća upravo izmjeriti i prosuditi snagu tog sinergičkog jedinstva, jer ona nije ništa drugo do »duhovno oživljena aktivnost narodnog bića«. ¹⁸ Stoga on i zahtijeva energičniji smisao za zbilju kod Hrvata, posredno i nas upućujući na »oživljavanje aktivnosti« kao pretpostavku zbiljskog odnosa (na što nas uostalom upućuje i Marković).

Bazala, kako vidimo, nije pošao od poznatih imena ili događaja u povijesti, već od pretpostavke snage nacionalnog bića koja probija površinu gole povijesne događajnosti.

Štoviše, kao uvjereni voluntarist, smatrajući da su i sve racionalne konstrukcije zbilje, pa onda i povijesti, samo izraz voljnog aktivizma, Bazali se najprije nametnula ideja praćenja osnovnih tendencija u (novijem) razvitku hrvatske filozofije, pri čemu ih nije iščitavao u onome obliku kako su zapisane u djelima (izuzetak je njegova monografija o Franji Markoviću), već je nastojao slijediti »očitovanja životne zajednice«, dakle pokazati kako se osnovne težnje očituju u konkretnim povijesnim zbivanjima.

Bazala je također, premda s drukčijih stajališta no Zimmermann, uvidio potrebu povezivanja dvaju vidika nacionalne filozofije, kako sam ih ukratko izložio u uvodu. Ispod svih povijesnih tokova – tradicije pisane riječi, usmene predaje, prosvjetnog djelovanja, prenošenja misli itd. – usađen je »metalogički korijen« svih svjesnih zbivanja, iz kojeg snagu crpi također ona volja koja upravo u sadašnjem trenutku određuje tijek zbivanja. Dosljedno tome, zapravo je nemoguće govoriti o filozofskome stanju, dakle dati jasan presjek svih narečenih tokova, već je legitimno govoriti samo o težnji, dakle o nezaključenome procesu čija očitovanja, doduše, nalazimo i prosuđujemo, ali ne sa skrajnjim posljeticom, već s tendencijom daljnjeg razvitka. Bazala će, doduše, navesti značajke filozofskog stava hrvatskog bića, no on pritom ne misli da je riječ o psihološkom gledanju na zauzimanje stava kao tipa ponašanja i mišljenja, već na konkretiziranje voljnih napora, naime, njihovo usustavljivanje iz raznih, pa i oprečnih smjerova aktivnosti, čak i tad kad je voljna aktivnost nedostatna. Evo nekoliko njegovih najzanimljivijih uvida u »filozofski stav hrvatskog bića«:

- idealni smisao slobode,
- sentimentalno nastrojenje, zapadanje u romantičarska »dočaravanja«, napose
- pasivan otpor nepoželjnog i nedostatak aktivno-voljnog zahvaćanja zbilje i idealnih zahtjeva. ¹⁹

¹⁸ Isto, 58.

¹⁹ Usp. Bazala, *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske – od pada apsolutizma naovamo*, Zagreb, 1936, 6 i dalje.

Upravo će ovo posljednje Bazala ipak u daljnjem izlaganju posebno istaknuti, jer dobro uviđa da se s prebacivanjem težišta narodnog života na unutrašnji svijet vrijednosti, na intelektualne, etičke i estetičke ideale koji su iscrpljivali snagu za voljno zahvaćanje zbilje ili poništili »energički smisao za zbilju« zapravo nametala pomisao na fatalnu dinamiku, na povijesni usud hrvatskog bića, što onda, naposljetku, ima za posljedicu upravo nedostatak racionalizacije uvjeta i mogućnosti narodnog opstanka. Težnje valja prepoznati, voljno ih podržati i održati, ali ne kao slijepu Schopenhauerovu volju koja nas tjera u dosuđenome svijetu, već kao način ozbiljenja ili pak promjene svojih racionalno shvaćenih životnih uvjeta.

Upravo na ovome mjestu Bazala poseže i za starom idejom ilirske zajednice Južnih Slavena, te nastaje njegovo djelo *O jugoslavenskoj ideji* (riječ je zapravo o govoru u JAZU). Iz cjeline njegova djela vidi se da Bazala kao žrtvu podnosi upravo ono što mu je značajka samosvojnosti narodne zajednice – jezik. Južnoslavenska se zajednica trebala ostvariti u zajedničkome jeziku, što je značilo pretapanje vlastite osobnosti (energije »ja«) tijekom dugog teleolojskog procesa što završuje u »punom izražaju bitka«. Ako je filozofija, kako smo vidjeli, konstrukcija zbilje i bitka, onda je jasno kako bi 'južnoslavenska filozofija' trebala u potpunosti izraziti narodni bitak Južnih Slavena. No Bazala je smatrao da je taj proces tek otpočeo, premda je nalazio čvrste oslonce u doživljajno-spoznajnoj duševnosti naroda, smatrajući štoviše da u toj ideji utilitarizma »spoznavanje unosi u život kao efektivnu snagu... hoće da krene i motive realističke, izvedene iz poznavanja materijalne prirode i uvjeta ekonomskog života.«²⁰ U tome se protuslovlju ipak vidi, naposljetku, da i povijesna težnja (uočena već kod Križanića) razvija, doduše, snažne silnice za zahvaćanje narodne zbiljnosti, ali ipak ili oslabljuje ili pak nužno mora ojačati količinu »uložena umna smisla.«²¹ Voluntaristička filozofija povijesti nacionalne filozofije kao duhovnog vida nacionalne povijesti završuje tako isticanjem nužnosti praćenja svih težnji, ali i ulaganja umnog smisla u mnoštvo voljno-aktivističkih pregnuća: ako je narod kao skup volja *sunergeia*, onda je svakako umno nastojanje *energeia* iznad svih mogućih »zazbiljnosti«.

Dvornikovićevo karakterološko pojednostavljivanje

U doba kad je Bazala pisao svoju raspravu Dvorniković je već u više navrata najavio razvijanje ideje »naše« filozofije, davši već i prve naznake. Bazala ih je poznao, štoviše on ih, osvrćući se na djelo *O psihologiji jugoslavenske melan-*

²⁰ Isto, 12.

²¹ Bazala, *O Jugoslavenskoj misli*, Zagreb, 1935, 5.

holije, pobija smatrajući ih preuskim, previše oslonjenim na biološko i psihološko promatranje naroda. Djelomice je primjedba točna jer je još 1917, dakle prije činjeničnog postojanja južnoslavenske zajednice Dvorniković najavio: »... i zato bi po našu narodnu kulturu i narodnu budućnost bilo od nedogledne vrijednosti, da upravo u smislu moderne psihološke znanosti sustavno upoznamo narodni duševni habitus, da vidimo i razaznamo tako reći naš narodni 'duševni inventar'«. ²² Modernu psihološku znanost, međutim, Dvorniković kao heurističko sredstvo koristi u tipologiji suvremene filozofije, a kasnije veoma plodno u svojim karakterološkim raspravama, tako da ona kod njega nije samo metodičko pomagalo u ispitivanju narodne kulture. U metodičkome smislu on je eklektik koji je preuzeo mnoge korisne postupke i pojmove suvremene psihologije (Wundta), evolucionističke sociologije (Spencera), intuicionizma (Bergsona) itd. Stoga osporavati metodičku pripremu i način znanstvenog otkrića u njegovim spisima znači zapravo uvidjeti koliko se te metode doista koriste. Ubrzo se uviđa da od evolucionizma Dvorniković preuzima uvjerenje u nužnost »potkožnog« promatranja slojeva društva da se zajednica ne bi činila samo mehanički povezana, već iznutra kao prepletano tkivo. No ovdje odmah prelazi na psihološko razotkrivanje onoga što je »osnovni, najdublji psihički tip u kome bi život i karakter našeg čovjeka pojedinca bio obuhvaćen samo kao sastavni elemenat i dokumentat«. ²³ Čini se da ipak takvo istraživanje nije najuspješnije jer *Karakterologija Jugoslovena* pobraja nekoliko različitih tipova, ne dajući izričito nijednome status elementarnog i, za sve ostale, dokumentarnog tipa, premda je jasno da prevagu odnosi »dinarski tip« kao sjecište oprečnih mentlita i temperamenta ili čak dvaju karakternih ustrojstava: europsko-azijskog i zapadnjačko-južnjačkog. Oni ipak ostaju nejedinstven najširi supstrat »karakterologije odozdo, iz široke i duboke etničke osnove«, ²⁴ što nekako odgovara uobičajenom Dvornikovićevu dvojajčanom karakteriziranju (primjere, racionalizam – empirizam, logicizam – alogička stajališta itd.).

Belodano je da ideju nacionalne kulture on ne pokušava sagledati s imalentno kulturno-filozofskog stajališta, baš kao što ni očitovanjima narodne umjetnosti ne prilazi s estetičkih stajališta, već uvijek kombinirajući psihološko-karakterološki obrazac istraživanja. Pesimizam on nalazi u umjetničkim djelima Kranjčevića i Shakespearea, ali i Schopenhauerovoj filozofiji, svodeći ih naposljetku na isto ukazivanjem na isto karakterno svojstvo. Taj je postupak legitiman sve dok se ne postavi pitanje kakva onda ima smisla uopće razlikovati različite oblike duhovnog očitovanja života (Dvorniković naime umjetnost, filozofiju, religiju itd. smatra samo različitim vidovima očitovanja istoga – života),

²² Dvorniković, *O psihologiji jugoslavenske melankolije*, Zagreb, 1917, 12.

²³ Isti, *Karakterologija Jugoslovena*, Beograd, 1937, 20.

²⁴ Isto, 30.

poglavito po uobičajenim razredbenim opisima (različit jezik, diskurs, narodna pripadnost itd.). Nije li njihovo tipiziranje samo naknadna racionalna konstrukcija, a ne izraz njihove dubinske, životno-elementarne, značajke?

Mislim da je na ovo pitanje, poglavito prisjetimo li se prijašnjih odlomaka o Zimmermannu i Bazali, zanimljivo odgovoriti analizom sljedeće Dvornikovićeve tvrdnje: »Mi još nemamo velikih reprezentativnih genija iz kojih bi odista progovarale sve one osobenosti koje možemo smatrati utvrđenim etničkim jugoslavenskim crtama... Nijedan od naših pesnika, mislilaca ili umetnika, nijedan naš religiozni čovek, ni vođa, ni državnik, nije se sasvim izdigao iznad izvesnog našeg regionalnog tipa.«²⁵ U ovome Dvorniković vidi nužnost zahvaćanja pod kožu pojavnosti narodnog duha, te traženja u najdubljem duševnom inventaru. Kada bismo samo imali 'reprezenta' (zapravo bi trebao reći 'tip') koji bi ponio one crte jugoslavenskog duha koje su tipiziranjem kao metodičkim postupkom otkrivene u različitostima regionalnih tipova! Zanimljivo je da ovu tvrdnju nalazimo na početku izlaganja, dakle kada još nije ni jasno postoji li takav 'tip nad tipovima', odnosno postoji li uopće etnička jugoslavenska crta. Čini se da je regionalni tip prejednostavan za složenu psihološku karakterizaciju, ali se s druge strane čini da je ona pojednostavljivanje postupka obradbe golemog zbira takvih karaktera.

Zaključak

Mislim da se ovdje na najbolji način potvrđuje moja postavka: da su Zimmermann i Bazala (pa i Marković), tražeći također tipične narodne osobine, bilo u etičko-aksiološkoj sferi (prvi) bilo u voluntarističko-aktivističkim tendencijama (potonji), ukazivali na puku opstojnost »velikana« (u filozofiji ili religiji) u hrvatskoj povijesti samo zbog puke pripadnosti ethosu po njihovu podrijetlu, ili zbog same činjenice da ih smatramo točkama u razvoju hrvatske nacionalne misli, bilo bi doista nemoguće održati uvjerenje u opstojnost zajedničkih crta. To bi bilo jednako malo moguće Zimmermannovim pozivanjem na 'povjesnicu' kao sjećanje (upravo stoga što je riječ o, psihološki gledano, stajalištu onoga koji se sjeća) kao i Bazalinim opravdanjem o nakupljenoj energiji pojedinačnih volja (jer i tvarnu snagu koristi, psihosocijalno gledano, onaj tko je oslobođa). Naprotiv, to je jedino moguće iz cjeline filozofskog sustava, naime, povezivanjem filozofije nacionalne povijesti s nacionalnom filozofijom: prva određuje koje su to zajedničke crte kako se povijesno ocrtavaju, dok druga, kao paralelni pregled onoga što je u povijesti objektivirano, prati odgovaranje ideje zbiljnosti,

²⁵ Isto.

što je samo drugi izraz za provjeru istine. Oni su morali pokazati jesu li točke u povijesnom razvoju samo vlastiti povijesni identitet korištenjem njih kao dokumenata, ili pak istodobno moramo opravdati svoju vlastitu zbilju ozbiljavanjem onih vrijednosti ili težnji po kojima uopće stječemo taj identitet.

Na kraju, dakle, postoji nekoliko različitih ideja nacionalne filozofije koje su svaka na svoj način ozbiljene u nekoj vrsti historiografskog istraživanja. Dvije od njih, Zimmermannovu i Bazalinu, uzimamo danas kao temelj istraživanja hrvatske filozofije, dok je Dvornikovićeve trebala polučiti upravo istraživanje zajedničkih osobina hrvatske kulture u povijesnome rasponu i kulture drugih Južnih Slavena. Ipak, mislim da je sada bjelodana nužnost da se obje prve ideje obuhvate u njihovoj cjelovitosti, onako kako se one razvijaju iz filozofije kulture, odnosno spoznajnog voluntarizma i prosvjetnih koncepcija.

Štoviše, danas smo prisiljeni tragati za novim činjenicama narodnog opstanka koristeći cjelinu filozofskih spoznaja, pokušavajući ako ne već razviti cjelovit sustav spoznaja, onda barem povezati različite vidike istraživanja u 'ideju' nacionalne povijesti što se ogledava i u filozofskoj tradiciji. To pak ponajprije pretpostavlja svijest o vlastitome opstanku kao ozbiljavanju ili pukoj mogućnosti ozbiljenja ideja koje istražujemo, napose onih na koje se pozivamo opravdavajući svoj opstanak.

IDEJA (IDEJE) NACIONALNE FILOZOFIJE I NJEZINO (NJIHOVO) OZBILJENJE

Sažetak

Krajem prošloga i početkom ovoga stoljeća javlja se u Hrvata nekoliko ideja povijesti nacionalne filozofije. Njihovo ozbiljenje u historijskim istraživanjima dokumentarnog tipa i u povijesnofilozofskim raspravama teče usporedo s procesom političkog i uopće kulturnog samoosveščivanja Hrvata (povijest nacionalne književnosti, umjetnosti, znanosti itd.), pa je utemeljenje nacionalne filozofije trebalo poslužiti kao jedan od dokaza narodne, povijesno potvrđene, samobitnosti. Raskorak između ideje i njezina ozbiljenja, međusobne sveze moguće oprečnih ideja, odnosno neprekidnost pokušaja da se ona razvije, ostali su do danas nerazjašnjeni, zbog čega, naposljetku, ne postoji jasna slika o ulozi filozofije (i znanosti) u nacionalnoj povijesti. Ovaj rad pruža kratki pregled sistematizirane povijesti filozofije u Hrvata, objašnjujući ujedno metodičke postupke za moguće njezino šire razvijanje.

DIE IDEE(N) NATIONALER PHILOSOPHIE(N) UND IHRE VERWIRKLICHUNG

Zusammenfassung

Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts meldet sich in Kroatien vielerorts die Idee der Geschichte nationaler Philosophie. Ihre Verwirklichung in historischen Untersuchungen mit Dokumentarcharakter sowie in geschichtsphilosophischen Erörterungen wickelt sich parallel zum Prozeß der politischen und allgemeinen kulturellen Bewußtwerdung der Kroaten ab (Geschichte der nationalen Literatur, Kunst, Wissenschaft usw.). Daher sollte die Begründung einer nationalen Philosophie als Beweis für die nationale, geschichtlich bestätigte Eigenständigkeit der Kroaten dienen. Die Diskrepanz zwischen Idee und Verwirklichung, die Berührungspunkte womöglich gegensätzlicher Ideen bzw. die unablässigen Versuche, solche Ideen zu entfalten, sind bis heute ungeklärt geblieben, weshalb es letztendlich kein klares Bild von der Rolle der Philosophie (und Wissenschaft) in der nationalen Geschichte gibt. Diese Arbeit bringt einen kurzen Überblick systematisierter Philosophiegeschichte in Kroatien und erklärt zugleich die methodischen Verfahren für eine mögliche Weiterentwicklung.